

A HADMŰVÉSZELET TÖRTÉNETE A RABSZOLGATARTÓ TÁRSADALOM KORA HÁBORÚINAK HADMŰVÉSZELETE

(II. KÖZLEMÉNY)

Je. A. Razin professzor, vezérőrnagy

BEVEZETÉS

II. RÉSZ

A HÁBORÚ: FEGYVERES HARC AZ OSZTÁLYTÁRSADALOMBAN

A háború sajátosságai

M. V. Frunze azt írta, hogy a hadsereg élete két tényezőtől tevődik össze: a politikai és a harci-technikai tényezőtől. Ez utóbbi olyan kérdéseket foglal magában, amelyek a csapatok konkrét szervezési formáival és harckiképzésével, a csapatok vezetésének, a harc megvívásának stb. módszereivel és eljárásaival kapcsolatosak. A háborúnak a maga egészében politikai tartalmán kívül megvan a maga sajátos harci-technikai tartalma is. A háború a maga menetében nem szakad el a politikai alaptól és rendszerint politikai aktus fejezi be. De mindenesetre a politika *follytatása* más, erőszakos eszközökkel.

Clausewitz szerint a háború eszköze a *fizikai erőszak*, melynek alkalmazásában nincs határ. A háború — Clausewitz megállapítása szerint — az erőszak aktusa és mint ilyen *kiterjesztett párviadal*. De nem helyes a háborút párviadalnak, még kiterjesztett párviadalnak sem tekinteni. A párviadal fogalma kizárja a harc társadalmi jellegét. A párviadal — fizikai harc, állati összecsapás. Természetesen a háborúban szélesen alkalmazzák az erőszakot, de az erőszak aktusa jellemző az egész állatvilágra is, nemcsak a háborúra. Nem ebben rejlenek a háború sajátos vonásai. A harc magasabb formáinak az alsóbbrendű formákra való visszavezetése nem tudományos, hanem mechanikus koncepció.

Clausewitz a háború sajátos vonásait eltorzítva, azt tartotta, hogy a

háborúban a siker elérésének eszköze: „az erőszak alkalmazásának legfelső foka“. Aki semmivel sem törődve, vért nem kímélve alkalmazza az erőszakot, az — Clausewitz véleménye szerint — óriási fölénybe kerül azon ellenfelével szemben, aki nem teszi ezt. Eszerint a felfogás szerint a háború pusztán állati összecsapás. A történelem arról tanúskodik, hogy aki figyelmen kívül hagyja a hadviselés nemzetközi hagyományait és törvényeit, aki az erőszak „legfelső“ fokát alkalmazza, az ebből semmit nem nyer. Így „az erőszak legfelső fokának“ alkalmazása nem segített a német fasisztáknak a Szovjetunió Nagy Honvédó Hőbőruja idején a partizánmozgalom elleni harcban: minél bestiálisabbak voltak a fasiszták, annál szélesebben bontakozott ki a partizánháború.

Amikor Clausewitz a háború sajátosságait pusztán a párviadalban és „az erőszak legfelső fokának alkalmazásában“ jelölte meg, figyelmen kívül hagyta a fő dolgot, a harc társadalmi jellegét, ami abból adódik, hogy a háború elsősorban az uralkodó osztályok belpolitikájának folytatása.

Mao Ce-tung éppen a harc társadalmi jellegét emeli ki a háborúban, amikor megállapítja, hogy a háború a harc legmagasabb formája, amelyhez ezen ellentétek bizonyos fejlődési szakaszában azért folyamodnak, hogy megoldják az osztályok, nemzetek, államok, politikai tömbök közötti ellentéteket.¹ Ezért a harc *társadalmi jellegét* vehetjük a háború első jellemző vonásának (sajátosságának). A második sajátosság abban jut kifejezésre, hogy a háború *fegyveres harc*, amely a politikai harc folytatása. A harmadik sajátosság abban rejlik, hogy *a fegyveres harcot tömörített és szervezett emberekkel vívják*.

V. I. Lenin több ízben megállapította, hogy a szervezés megtízszerezi az erőt. I. V. Sztálin kiemelte, hogy az emberek először tömörülnek, szerveződnek és azután indulnak a harcra. Tömörítés és szervezés nélkül eredménytelen minden harc. Amikor megszűnik a katonai szervezet, amikor a hadsereg vagy egy része szervezetlen tömeggé válik, akkor már nem lehet győzelemre számítani. Az győz, aki a végsőkig fenn tudja tartani katonai szervezettségét.

A háború, harci-technikai oldaláról nézve az osztálytársadalomban folytatott harc formája, amelyet felfegyverzett, tömörített és speciálisan szervezett emberek folytatnak.

A tömörített és szervezett emberek fegyveres harca nem öncélú, hanem *a győzelem kivívására* szolgál. A győzelmet a háborúban harctevékenységgel — szervezett fegyveres fizikai és erkölcsi harccal — lehet kivívni, ennek megvan a politikai és anyagi-technikai alapja, amely közvetlenül a gazdasági tartalékoktól, az illető állam társadalmi és politikai felépítésétől és az adott államban az adott időben folyó osztályharctól függ. A véres fizikai és erkölcsi harc a háborúban csak eszköz az ellen-ség akaratának megtörésére, arra kényszerítésére, hogy elismerje a to-

¹ Mao Ce-tung, I. köt. Bp. 1952. 332. o.

vábbi ellenállás kilátástalanságát, beismerje vereségét és alárendelje magát a vele szemben támasztott követeléseknek.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai, akik kimutatták az elszakíthatatlan kapcsolatot a háború, valamint a bel- és külpolitika között, feltárták a háború objektív alapjait, hogy a háború fegyveres társadalmi harc bizonyos gazdasági előnyök és politikai célok elérésére a harcban aratott győzelem útján. Mindez lehetővé teszi a háború általános objektíve fennálló törvényének megfogalmazását.

V. I. Lenin megkülönböztette a konkrét objektív világ fejlődésének törvényeit, s azok felismerésének törvényeit. Az objektív világ törvényei — az általánosság formája a természetben és a társadalomban, a jelenségek létezésének és fejlődésének alapja, ez szilárd (maradandó) a jelenségben, lényeges jelenség. Törvény és lényeg — mint V. I. Lenin megállapította — egynemű (egyrendű) vagy helyesebben azonos fokú fogalmak. A törvény az adott jelenség lényegét fejezi ki.

A természet és a társadalom mozgásának, fejlődésének általános törvényei az objektív világ visszatükröződései. A törvény a természet és a társadalom visszatükröződési formája az ember tudatában. A törvény fogalma — mondta V. I. Lenin — egyik foka annak, ahogy az ember megismeri a világfolyamat egységét és kapcsolatát, kölcsönös függését és teljességét. A külső világ megismert objektív törvényei az ember céltudatos tevékenységének alapja.

A háborúnak, mint fegyveres társadalmi harcnak, megvannak keletkezése objektív alapjai, létezésének és fejlődésének belső alapja, a maga lényege az osztálytársadalom e jelenségében, azaz a háború alapvető általános törvénye, amelyet a következőképpen fogalmazhatunk meg: a győzelem kivívása az ellenség szétzúzása útján, amit a fegyveres erők szervezett ténykedésével, a meglévő gazdasági, politikai, erkölcsi és technikai lehetőségek e célra való felhasználásával érhetünk el.

A fegyveres erők által kivívott győzelmeknek a háború különböző időzakaiban megvoltak a maguk sajátosságai, amelyek különböző társadalmi-gazdasági, politikai, erkölcsi és technikai alapjainak következménye volt, és ezek meghatározták a hadviselés módjait.

A harctevékenység a háborúban térben és időben folyik le.

Azt a területet, amely a fegyveres erők cselekményeinek körzete és amely a hadsereg utánpótlásának és ellátásának legközelebbi bázisát képezi, hadszintérnek nevezzük. Hadszintér lehet egy egész ország vagy annak egy része. Megkülönböztetünk szárazföldi és tengeri hadszintéret.

Azt a területet, ahol a hadműveletek közvetlenül kibontakoznak, hadműveleti területnek nevezzük. A hadműveletekre behatással vannak a terület nagysága, a közlekedési utak, a híradó eszközök, a helyi lakosság, a terep általános jellege (hegyvidék vagy pusztaság, erdős-mocsaras vidék stb.), amely befolyással van a fegyvernemek alkalmazására és a hadműveletek menetére.

A terep topográfiai sajátosságai közvetlenül hatnak a csapatok ténykedésére, hadviselésükre és harcászati manőverezésükre. A terep, először is, alkalmas lehet az ellenség elhelyezési körletének megközelítésére, másodsor, olyan akadály, terepszakasz lehet, amely megakadályozza, hogy az ellenség egy vagy más irányban hozzáférjen a mi harcrendünkhöz, harmadszor, fedezésül szolgálhat a földi és légi megfigyelés, valamint az ellenség tüze ellen. Hogy milyen hatást gyakorol a terep a csapatok harctevékenységére, az függ az évszaktól és az időjárástól.

A tábornok, tiszt és katoná művészete abban áll, hogy mennyire tudja felhasználni a terepet saját csapatai harcképességének emelésére és az ellenség harcképességének csökkentésére. Ebből adódik a harctevékenységnek egy fontos vonása, a terep érzékelése, vagyis a terepen való gyors tájékozódási képesség. A terep nem értékelhető általánosságban, hanem a harcban részvevő fegyvernemek harctevékenységének céljától és jellegétől függően.

A térnek a háborúban különféle jelentősége van: a hadszintér — hadászati tényező, amely magában foglalja a hadviselés bázisát; a hadműveleti terület — hadműveleti tényező, amely magában foglalja a hadműveleti bázist; a terep (topográfiai sajátosságaival) — harcászati tényező, amely közvetlen befolyással van a csapatok harctevékenységére.

A háborúban nagy jelentősége van annak, hogyan tudjuk felhasználni az időt. A harc jelentős mértékben időnyerésért folyik. Ez vagy elősegíti az erőgyűjtést, a potenciális lehetőségek kibontakozását, illetve megvalósítását, vagy éppen ellenkezőleg, kimeríti az erőket.

Az időtényezőt különösen nagyra tartotta Szuворov: „A háborúban drága a pénz — mondotta — az ember élete még drágább, de az idő a legdrágább.“ Az elvesztegetett idő, visszavonhatatlan veszteség. „Tanuld meg kihasználni a terepet, irányítsd a szerencséd: a pillanat hozza a győzelmet“ — mondta Szuворov.

A háborúban oly nagy szerepet játszó tér és idő megköveteli, hogy ezeket okosan használjuk fel. Ez a hadművészet egyik leglényegesebb momentuma. Szuворov szemmértéke: ez elsősorban az erők, eszközök, a tér, az idő helyes, de ugyanakkor gyors számbavétele, a helynek és a csapás időpontjának megválasztása.

A harctevékenység egyik sajátossága, hogy széleskörűen, okosan kezdeményezzünk, egyéni kezdeményezést tanúsítsunk a katonai szervezet mindegyik láncszemében. A háború minden katonától nemcsak fegyelmet, egyéni bátorságot, merészséget követel, hanem határozottságot és azt a készséget, hogy a katona magára vállalja az egyéni felelősséget a harctevékenység nehéz pillanataiban és a katonai bajtársiasság érzése alapján kölcsönös segítséget nyújtson a harcban.

A háborúban nagy jelentősége van a hadászati kezdeményezés kivívásának. Így a fasiszta Németország, arra törekedve, hogy már a háború első napjaiban kezébe ragadja a hadászati kezdeményezést, 1941.

június 22-én váratlanul, hadüzenet nélkül hitszegően megtámadta a Szovjetuniót, ami átmeneti fölényt biztosított a német fasiszta hadseregnek. De a Szovjet Hadsereg a moszkvai irányban már 1941 decemberében kiragadta a kezdeményezést a német fasiszta csapatok kezéből és számos súlyos vereséget mért rá. 1942 nyarán a kezdeményezés átmenetileg ismét a németek kezébe ment át, de csak egy — a déli — irányban. A Szovjet Hadsereg, a sztálingrádi ellentámadás eredményeképpen, végérvényesen kezébe ragadta a kezdeményezést. A hadászati kezdeményezésért folyó harc a Nagy Honvédő Háború folyamán egyike volt azoknak a momentumoknak, amely a hadjáratok fő tartalmát meghatározta. Nagyjelentőségű ezenkívül a hadműveleti és harcászati kezdeményezésért való harc.

Mivel a háború a társadalmi harc egyik formája, a győzelem megszervezésének folyamata a következőket foglalja magában: először: a fegyveres erők személyi állományának, az osztálynak, az egész népnek tisztában kell lennie a harc céljával, ami hatással van a győzniakarásra; másodsor: mozgósítani kell az erőket és eszközöket és meg kell szervezni ezeket a harcra; harmadsor: ügyesen kell felhasználni őket a háború folyamán. Az objektív lehetőségek megléte még nem jelenti, hogy a győzelem magától fog jönni. Meg kell látni és okosan kell realizálni a fennálló lehetőségeket, valósággá változtatva a győzelem lehetőségét. Ezzel kapcsolatban a győzelem megszervezésében nagy szerepet játszik egy szubjektív tényező — a parancsnoki kar szervezőképessége és a hadvezér személyes tulajdonságai, az a képesség, hogy vezetni tudja a katonatömegeket.

A hadviselés eszközei

Az állam katonai szervezete, mint a hadviselés eszköze, közvetlenül függ: az illető ország gazdasága fejlettségi színvonalától, társadalmi és politikai rendszerétől. Minél magasabb az adott ország gazdasági fejlettségének színvonala és minél tökéletesebb társadalmi és politikai rendszere, annál erősebb és tökéletesebb katonai szervezete. Erről ismételtan tanúskodik a Nagy Honvédő Háború tapasztalata, amikor megmutatkozott, hogy milyen óriási fölényben van a szovjet állam katonai szervezete a kapitalista államok katonai szervezeteivel szemben.

A katonai szervezet sajátosságai: a katonai fegyelem, a haditechnika, a katonai szervezet formái.

A fegyveres harc egyik sajátossága abban áll, hogy az ember többkevesebb öntudattal áldozza fel életét a harc általános céljának — a győzelemnek — elérése érdekében. Szuvorov felismerte a háborúnak ezt a sajátosságát és azt követelte, hogy „mindenkor fel kell áldozni saját magadat — ez a legmagasabbrendű szolgálat szabálya“. Az önfeláldozás a győzelem kivívásának egyik legfontosabb eleme.

A katonai fegyelem összeforrasztja az embereket és arra ösztönzi

őket, hogy teljesítsék a háborúnak ezt a követelményét. Ennek sajátos vonása — mint erre I. V. Sztálin rámutatott —, hogy lényegében a kényszerítés módszerén alapszik. A külső kényszerítés gépezetévé vált az alakzat. A kényszerítés alapjai és formái különbözők: a társadalmi ráhatástól egészen a fizikai kényszerítésig. A gyávaság a katonai kollektíva közvetlen érdekeinek, végeredményben az osztály- vagy népi érdekeknek elárulása és ezért ezt szigorúan büntetik a megszegyenítéstől egész a halálbüntetésig.

A katonai fegyelem az akarategység biztosításának legfontosabb eszköze.

A hadsereg el sem képzelhető fegyelem nélkül. Ahol nincs katonai fegyelem, ott nincs hadsereg. A fegyveres emberek mindaddig gyülelésvész tömeget képeznek, amíg a fegyelem nem szervezi meg és nem forrasztja össze őket. A háború háború, mondotta V. I. Lenin, s a háború vasfegyelmet követel meg.

A katonai fegyelem alárendeltség, amely szubordináció alapszik. A fegyelemnek az a célja, hogy a fegyveres erők egész személyi állományának erőfeszítéseit a kitzűzött harci feladatok teljesítésére irányítsa. A katonai fegyelem összeforrasztja a hadseréget, egységes szervezetté változtatja, amely engedelmesen követi a hadvezér akaratát.

A különböző hadseregek fegyelmének alapjai különbözőek. A fegyelem természetes alapjainak nevezhetjük a társadalmi érdekeket, a belső meggyőződést, a katonai köteleességet.

A katonai fegyelem forrása lehet pusztán külső kényszer. Ilyen például a zsoldoshadseregek — különösen a XVIII. századi porosz hadsereg — pálcáfegyelve. A pálcáfegyelem kizárja a kezdeményezést, az egyéni iniciatívát. Egy ilyen fegyelemmel rendelkező hadsereg nem bír ki komoly megpróbáltatásokat.

A fegyelem a burzsoá hadseregekben félelmen, drillen, továbbá azon alapszik, hogy a katonát gépiesen alárendelik a parancsnoknak, összevéve erőszakos osztálykényszeren. Az imperialisták minden erővel fenn akarták tartani a rendet hadseregeikben és ezt a kényszert kiegészítik a katonák megfelelő megdolgozásával, minden eszközzel tompítják a katonák osztályöntudatát.

A legmagasabb fokú fegyelem a forradalmi hadseregekben volt és van. A Vörös Hadsereg — mondotta V. I. Lenin — páratlan szilárd fegyelmet teremtett, de ez a fegyelem nem a pálcán, hanem a munkások és parasztok öntudatán, odaadásán és önfeláldozásán alapszik. A katonai fegyelem a szovjet fegyveres erőknél, a burzsoá hadseregek fegyelmétől eltérőleg, azon alapszik, hogy minden katonai szolgálatban lévő egyén ismeri katonai köteleességét és tudja, hogy személy szerint felelős hazája védelméért. Ez a tudatos fegyelem kifejleszti a katona és a tiszt alkotóerőit és a kitzűzött cél elérésére irányítja őket.

A fegyelem megmutatkozik a munkában tanúsított igényességben, a

megbízhatóságban, a pontosságban és a gondosságban, a szigorú katonai rend betartásában. De a katonai fegyelem a formalizmus ellensége, mely utóbbiból hiányzik a parancs lényegének teljesítése: A parancs teljesítésének szükséges feltétele a katonai ügy ismerete.

A győzelem kivívásának szükséges feltétele, hogy elegendő mennyiségben álljon rendelkezésünkre a korszerű haditechnika. De a technika magában nem dönti el a háború kimenetelét. A háború kimenetelét a korszerű technikával felszerelt, azt elsajátított és szilárd győzniakarással rendelkező ember dönti el.

A katonai fegyelem által összeforrasztott, és haditechnikával rendelkező katonai szervezetet a fegyveres erők, a hadsereg és a hadiflotta képezi.

Az „armija“ (hadsereg) szó a latin „arma“ szóból ered, ami azt jelenti, hogy fegyver. Ma ennek a kifejezésnek több jelentése van: először jelenti a hadsereget, mint a fegyveres erők szárazföldi részét, másodsor jelenti a hadműveleteket folytató hadsereget, azaz a fronton küzdő csapatokat, és harmadszor jelenti a hadsereget, mint korszerű szervezeti egységet.

Engels meghatározása szerint a hadsereg „... felfegyverzett emberek szervezett összessége, amelyet az állam támadó vagy védelmi háború céljára tart fenn“.²

A hadsereg állománya, létszáma és harcértéke a feltöltési módtól függ, amit végeredményben az állam társadalmi és politikai felépítése határoz meg. A történelemben a hadsereg feltöltésének következő fő módzatai ismeretesek: kiváltságos réteggel, az uralkodó osztály egész állományával, a feudális úrtól személyes függőségben lévő személyekkel, zsoldosokkal, önkéntesekkel, általános hadkötelezettség alapján.

Privilegizált zárt katonai kaszt tiszta formájában az ókori Indiában volt meg. Az ókori Görögországban és Rómában a rabszolgatartók katonai kötelezettsége alapján alakítottak katonai szervezeteket, amelyeket azonban semmi esetre nem szabad azonosítani az általános hadkötelezettséggel. A feudális urak fegyveres kíséretét a feudális úrtól való személyi függés alapján töltötték fel.

A zsoldoshadseregek feltöltésére a zsoldosokat rendszerint deklasszált elemekből toborozták. A zsoldos katona jellemző sajátossága az volt, hogy szerződéses alapon teljesített szolgálatot; a katonának és tisztnak kifizetett zsold nem volt a zsoldos katonaság fő ismérve. A zsoldoshadsereg különböző népekből tevődött össze. A római, bizánci és más hadseregekben germánok, hunok, frankok, arabok stb. is teljesítettek zsoldosszolgálatot.

A forradalmi hadseregeket önkéntesekből töltötték fel. A feudális-jobbágytartó rend felszámolása volt az általános hadkötelezettség beveze-

² Marx—Engels összes művei, XI. köt. II. r. 367. o. (oroszul).

tésének társadalmi előfeltétele. Az általános hadkötelezettség azt jelenti, hogy társadalmi helyzetétől függetlenül minden férfi egy bizonyos korhatár elérése után szolgálatot köteles teljesíteni a hadseregben.

Az orosz hadsereg feltöltésének fő módjai a következők voltak: önkéntes szolgálat a fejedelem fegyveres kíséretében, népfelkelés, birtok szerinti rendszer, újoncozás és általános hadkötelezettség. A zsoldos katonaság az orosz hadseregben nem fejlődött ki.

A népfelkelőket Oroszországban önkéntes szolgálat alapján hívták össze és ezek alkották vagy az egész hadsereget (1612-ben a lengyel és svéd betolakodókkal szemben) vagy ennek egy részét (az 1812-es népfelkelés Napóleon hadseregével szemben). A földbirtok szerinti rendszer alapján a földbirtokos köteles volt hadba vonulni, amiért viszont személyes használatra földet kapott paraszttal együtt. Az újoncszedési rendszer alapján a földbirtokos a birtokán levő parasztporták meghatározott száma után állított ki újoncot. A jobbágság eltörlése után Oroszországban bevezették az általános hadkötelezettséget.

A Szovjet Hadsereget kezdetben osztályhelyzet szerint kiválasztott önkéntesekkel töltötték fel; a hadseregbe csak munkást, parasztot és dolgozó értelmiségit vettek be. Az önkéntesség volt akkor az egyedül lehetséges módszer harcképes egységek alakítására. A későbbi időben a Szovjet Hadsereget és a Hadiflottát a szovjet alkotmányuk megfelelően általános hadkötelezettség alapján töltötték fel. A Szovjetunióban azonban a katonai szolgálat nem kötelezettség, hanem megfizetendő kötelesség, állampolgári feladat. A szovjet alkotmány etlörölte az osztálykorlátozást a hadkötelezettség teljesítésében, mert a Szovjetunióban megsemmisítették a kizsákmányoló osztályokat.

A nemzetek kialakulásának és a nemzeti államok létrejöttének időszakában kezdtek kialakulni a nemzeti hadseregek. De Nyugat-Európa nemzeti államainak hosszú időn keresztül zsoldoshadseregeik voltak. Az orosz állam hadserege mindig nemzeti hadsereg volt.

Megkülönböztetünk milic- és állandó hadsereget. A miliciát csak háború idején hívják össze, és a háború befejezése után a milicisták viszatérnek békés munkájukhoz. Békeidőben az ilyen hadsereget időnként részben vagy egészben összehívják az állomány, a létszám, a fegyverzet és a katonai képzettség felülvizsgálása céljából. Az állandó hadsereg hivatásos katonák hadserege, melyet nemcsak háború idején, hanem békeidőben is fenntartanak.

Megkülönböztetünk irreguláris és reguláris csapatokat. Az irreguláris csapatoknál nincs egyforma feltöltési rendszer, nincsenek egységes szervezeti formák és nincs szabályszerű harcalakzat. Nincs egyforma fegyverzetük és egyenruhájuk, és rendszerint maguk gondoskodnak ellátásukról. A irreguláris csapatok ismeretesek már a régi időktől fogva; megvoltak például a perzsa birodalomban, majd az araboknál, törököknél, kazároknál, besenyőknél, kunoknál és más népeknél. Oroszországban a

XVII. század óta voltak irreguláris csapatok a reguláris hadsereg mellett (kozákok, kalmükök stb.) Az irreguláris csapatokat mesterien alkalmazták a nagy orosz hadvezérek, Szuvorov és Kutuzov. A történeti fejlődés folyamán az irreguláris csapatok vagy átalakultak reguláris hadsereggé, vagy a reguláris hadsereg megalakításának bázisává váltak, vagy feloszlatták őket.

A reguláris hadsereg állandó hadsereg, amelynél egyforma a feltöltési mód, egységes a szervezetszerű tagozódása, teljesen az állam tartja fenn, egységes a kiképzési rendszer és a rendszeres oktatás. A reguláris hadseregnél egyforma a fegyverzet, a felszerelés és a ruházat, a személyi állomány közösen van elhelyezve és egyforma az életük és kiképzésük szabályozása. A reguláris hadsereg, amelynél felgyülemlik és megmarad a harci tapasztalat, káderhadsereggé válik.

A XV. században megvetették az állandó orosz hadsereg alapját, amely a XVI. és XVII. században továbbfejlődött és tökéletesedett, majd a XVIII. század elején befejeződött reguláris káderhadsereggé való alakulásának folyamata.

Ősidők óta a fegyveres erők két fajtája létezik: a szárazföldi csapatok és a hadiflotta. A fegyveres erők e két fajtáját századunkban egy harmadik, a légielő egészítette ki.

A szárazföldi csapatok fegyvernemekből állnak. A régi hadseregekben kezdetben egy fegyvernem volt — a gyalogság, amely később kopjásokra és íjjászokra oszlott. Azután megjelentek a harci szekerek, később az irreguláris lovasság, amely a második reguláris fegyvernemre alakult át. A lőpor felfedezésével létrejött a harmadik fegyvernem — a tüzérség. A motor megjelenésével a XX. században megjelentek a páncélos csapatok. A fő fegyvernemen kívül vannak még speciális csapatok: műszaki, híradó, vasúti, stb. A fegyvernemek meghatározott kölcsönös viszonya képezi az adott hadsereg struktúráját.

Minden hadseregnek meghatározott szervezeti formái vannak, amelyek háborúban és harcban biztosítják az akarategységet és a cselekvés egységét. A szervezeti formák az alsó (egyszerű) formáktól a magas (összetett) formáig változnak és fejlődnek. Kezdetben a hadsereg egyszerű, tagolatlan egység. Később kezd részekre tagozódni, ami lehetővé teszi a hadsereg vezetését mind békében, mind háborúban. A XII—XIV. században az orosz hadsereg ezredekkel állt, amelyek századokra és tizedekre oszlottak. A XVIII. században megjelent a hadosztály, amely dandárokból állott. Ebbe tartoztak a zászlóaljakkal álló ezredek, a zászlóaljakkal pedig századokra tagozódtak.

A hadsereg felépítésének és szervezeti formáinak objektív keletkezési és fejlődési alapjai vannak, mégpedig éppen a hadviselés formái és módjai. Az egyes hadseregek felépítése és szervezeti formái többé vagy kevésbé felelhetnek meg ezeknek a követelményeknek és ez hatással van a hadsereg harcképességének fokára.

A hadsereget a hadvezér irányítja, aki vagy az összes fegyveres erők, vagy annak egy önálló része élén áll, és vezetni bizonyos stratégiai célok elérésére irányuló harctevékenységet. A hadvezér önállóságának foka különböző. Szulovorov a főparancsnoknak teljhatalmat követelt.

A hadvezérnek nagy szerepe van, de tevékenysége nem önkényes. Függs a konkrét objektív feltételektől, elsősorban a háború jellegétől és politikai céljaitól, a hátszág szilárdságától, a hadsereg jellegétől és harcértékétől. A dolog lényege mindig az volt, hogy milyen helyesen fogta fel a hadvezér tevékenységének objektív feltételeit és milyen ügyesen tudta felhasználni a győzelem elérésének lehetőségeit.

A korszerű hadsereg, valamint annak hadművelési magasabbegységei, magasabbegységei és egységei élén törzsek állnak. Ezek szerelik fel és látják el a csapatokat és vezetik azok harctevékenységet. A törzsek a vezetőszervei.

A fegyveres harc tartalma és fő formái

A hadművészet története bemutatja a változatos harci formákat, ezeknek a formáknak a fejlődését az alsóbb formáktól a legfelsőkig, az egyszerűektől a bonyolultakig.

A burzsoá katonai teoretikusok azon fáradoztak és fáradoznak ma is, hogy felderítsék a hadviselés azon univerzális módját, amely biztosíthatja a győzelmet. Ecélből tanulmányozták a nagy hadvezérek hadjáratait és néhány győzelmet eredményező harceljárásukat univerzálisnak kiáltották ki. Így Clausewitz sablont készített II. Frigyes harci módszereiből, és ugyanezt csinálta Jomini Napóleon haditetteiből. Ugyanezen az úton haladtak a német fasiszta ideológusok. De univerzális hadviselési mód nem létezik. Ezért el kell sajátítani minden harcmódot, ügyesen kell ezeket párosítani és a helyzettől függően kell felhasználni őket. A hadviselési módjai elsősorban a termelés fejlődésétől függően változnak. Ebből következik, hogy a hadművészet történetét a termelés fejlődésének történetével való elszakíthatatlan kapcsolatában kell vizsgálni.

A csapatok harctevékenysége — a harc, a hadművelés, az ütközet — képezi a háború specifikus tartalmát. A harc, a hadművelés, az ütközet közös célja, hogy az ellenséget élő erői és haditechnikája megsemmisítésével az ellenállás beszüntetésére kényszerítsük. Az ellenség csak akkor van megsemmisítve, ha megadta magát. A közvélemény és a hadviselési törvényei mindenkor tiltották a sebesültek és a foglyok megölését.

A harc fő eszközei — a tűz és a roham (ellenlökés), a hadművelési — a hadművelési manőver (ellenmanőver) és a csapás (ellenncsapás), az ütközet — a támadó és védelmi hadművelés. A harcoló csapatok a harctevékenység mindezen fajtáival arra törekednek, hogy az ellenfélle szemben előnyös helyzetbe jussanak és az ellenfelet arra kényszerítsék, hogy számára kedvezőtlen helyzetben kelljen küzdenie. Ez a csapatok, a haditechnika és a tűz ügyes manőverezésével érhető el. A hadművészet egész

története a manőver szerepének szakadatlan növekedéséről tanúskodik. Minden manőver mindig azt a célt szolgálja, hogy a leghathatósabban lehessen felhasználni a meglévő erőket és eszközöket. A manőver nem öncél, hanem az ellenség széttűzésére legkedvezőbb helyzet előkészítésének eszköze. Szuvorov mondta, hogy a tűz nyitja meg a győzelmet. Ez a tétel megállja helyét a korszerű harcra vonatkozólag is harcászati viszonylatban. A hadműveletben és a korszerű ütközetben a manőver nyitja meg az utat a győzelemhez.

A manőverek formái változatosak. A manőver elsősorban az ellenséggel szembeni, ha nem is általános, de részleges fölényt biztosító erők és eszközök ügyes átcsoportosítása; a harcselekmények formáinak okos kihasználása; a csapatok ügyes mozgatása acélból, hogy az ellenség csapatösszevonásaihoz képest kedvező helyzetet foglaljanak el.

A csapatokkal való manőverezést hadászati, hadműveleti és harcászati méretben valósítjuk meg. Így például először áttörjük az ellenség harcászati védőövét, majd a harcászati áttörés hadműveleti áttörésbe megy át, amely a továbbiak folyamán hadászati jelentőségűvé válhat. A hadműveletek során az ellenséges csoportosítás egy, vagy két szárnyának *megkerülése* hadműveleti jelentőségű. A szárnyak harcmezőn való *átkarolásának* harcászati jelentősége van.

A manőver leghathatósabb eredménye az ellenség bekerítése. „Ha visszaszorítjuk az ellenséget — mondta Szuvorov — ez nem siker; ha elvágjuk, bekerítjük, szétszórjuk — ez siker.”

A hadművészet történetében az 1941—45. évi Nagy Honvédő Háborúig csak egyes eseteket tudunk arra, hogy az ellenség nagy erőit bekerítették: Cannanánál i. e. 216-ban, 1242-ben a jégcsatában, 1870-ben Sedannál és még néhány mást. Csak a szovjet hadművészet volt az, amely ezt a kivételt a hadviselés szabályává tette. Erről tanúskodik a sztálingrádi csata, a belorussziai, korszuny-sevensenкои hadművelet és sok más nagyobb, vagy kisebb hadműveleti és harcászati bekerítés, amelyekben széttűzték a német fasiszta csapatok élő erejét és technikáját.

Megkülönböztetünk hadászati, hadműveleti és harcászati bekerítést. A hadászati bekerítés azt jelenti, hogy elvágjuk az összes utánpótlási és visszavonulási útvonalakat és a fegyveres erők hadászati csoportosítását teljesen elszigeteljük a bázistól és a tartalékoktól. A hadműveleti bekerítés azt jelenti, hogy elvágjuk az ellenség összes hadműveleti irányait, és hadműveleti csoportosítását megfosztjuk attól a lehetőségtől, hogy együttműködhessenek a bekerítésen kívüli csapataival. A harcászati bekerítésnél a csapatoknak nincs lehetőségük a földi tűz hatókörén kívül manőverezni és egész harcrendjüket (két szembenálló pontról) tűzérési tűz alatt tartják.

A bekerítés módozatai változatosak, változnak és fejlődnek. Eleinte csak harcászati manőver eredményeképpen megvalósított bekerítést láthatunk. A XIX. század második felétől a bekerítő hadműveletekben há-

rom fő szakaszt különböztetünk meg: hadműveleti manővert, amelynek az a célja, hogy átvágja az ellenség csoportosításának hadműveleti vonalait, ezután a hadműveleti bekerítés átnő harcászati bekerítésbe, majd az ellenség bekerített csoportosításának megsemmisítése következik. A Nagy Honvédő Háború bekerítő hadműveleteiben már öt fő szakasz különíthető el: az ellenség harcászati védelmének áttörése, a harcászati áttörés gyors-csoportok bevetésével hadműveleti áttöréssé való fejlesztése, a hadműveleti bekerítés megvalósítása és külső arcvonal alakításával való biztosítása, a hadműveleti bekerítés átnövesztése harcászati bekerítéssé, az ellenség bekerített csoportosításának feldarabolása és megsemmisítése.

A manőverrel elérni kívánt célok méretének és jellegének szempontjából megkülönböztethetünk: harcászati manőverezést a harcban — a tüzérségi tűz hatókörén belül; hadműveleti manőverezést — a harcmezőn kívül; hadászati manőverezést — a hadszíntéren. A korszerű háborúban nagy szerepet játszik a tartalékokkal — a harcászati, hadműveleti és hadászati tartalékokkal — való ügyes manőverezés.

Minden manőver sikerének legfontosabb előfeltétele az alegységeknek, egységeknek, magasabbegységeknek, fegyvernemeknek, valamint a fegyveres erők fajtáinak jól szervezett együttműködése. Az együttműködésnek három fő fokozatát kell megkülönböztetni: a tűz és a csapatmozgás együttműködése a harcmezőn, a manőver és a csapások együttműködése a hadműveletben, a hadműveletek együttműködése a hadszíntéren.

A hadműveleti manőver formája a hadműveleti irány, amely azon irányban végzendő hadművelet eszméjét fejezi ki, ahol a csapatoknak egy konkrét hadműveleti feladat megoldására összevont főcsoportosítása tartózkodik. A korszerű hadműveletben rendszerint több hadműveleti irányban működnek a csapatok, A külső hadműveleti irányok formája az átkaroló manőver — a koncentrikus tevékenység; a belső hadműveleti irányok formája az excentrikus manőver. A hadműveleti manőver fő formái: tevékenység a külső hadműveleti irányokban, aminek következménye az ellenség nagy csoportosításának bekerítése; a belső hadműveleti irányokban kifejtett tevékenység, melynek eredménye az ellenség csoportosításának feldarabolása azzal a céllal, hogy részenként megsemmisítsük; az arcvonal áttörése, amelynek mind koncentrikus, mind excentrikus formája lehet.

A XVIII. századi katonai teoretikusok túlbecsülték a manővert és lebecsülték a harcot. Lloyd véleménye szerint a terep ismeretében mértani pontossággal ki lehet számítani minden hadműveletet, és hadat lehet viselni anélkül, hogy harcba bocsátkoznánk. Bülownak az volt a nézete, hogy a stratégia feladata a háború céljának elérése vérontás nélkül. „Ha kénytelenek vagyunk ütközetbe bocsátkozni — írta Bülow — ez azt jelenti, hogy előzőleg hibát követtünk el.“

A katonatömegekkel való manőverezés művészete a hadszíntéren: manőverezés a tartalékokkal, a csapatok manőverei a csatatéren, manő-

ver tüzrel és technikával — mindezek fontos tényezői a hadművészetnek. De a háború-folyamán végzett mindenfajta manőver, hadművelet és harc azt a célt szolgálja, hogy kedvező feltételeket teremtsünk a közvetlen harcselekmények végrehajtására.

A harc és hadművelet sikerének realizálása nagy jelentőséggel bír a háború folyamán. A harcmezőn és a hadműveletben kivívott győzelmet energikus, mesterien megszervezett üldözéssel kell megerősíteni. „A menekülő ellenséget — mondta Szuvorov — egyedül üldözéssel semmisíthetjük meg”, ezért azt követelte, hogy „semmit sem szabad kímélni, fáradságot nem sajnálva üldözni kell az ellenséget éjjel-nappal, amíg nincs megsemmisítve”. De a történelemből tudjuk, hogy ha az ellenségnek sikerül megőriznie tartalékait, az őt üldözőnek viszont nincsenek tartalékai, akkor ez utóbbit a vereség veszélye fenyegeti.

Az üldözés lehet harcászati, hadműveleti és hadászati. A hadművészet megköveteli, hogy fenntartsuk az üldözés szakadatlanágát, a harcászati üldözés átnőjjön hadműveleti üldözéssé, majd a hadműveleti hadászati üldözéssé, így egészen az ellenség teljes szétzúzásáig. Az üldözés ütemének nagy jelentősége van. Az üldözés menetében fontos szerepet játszik az elért eredmények megszilárdítása, a tartalék és a hadtáp felzárkóztatása. Az üldözési formák tekintetében megkülönböztetünk frontális, szárny- és párhuzamos üldözést.

A csapatok közvetlen harctevékenysége, mindenfajta manőver, valamint a hadászati, hadműveleti és harcászati átcsoportosítások megkövetelik a csapatok mozgatását, amit vagy gyalogmenetben, vagy valamilyen közlekedési eszközzel valósítanak meg. A menet megszervezését és lebonyolítását mindig a csapatok és parancsnokságaik harctevékenysége fontos elemeinek tartották.

A hadművészet története arról tanúskodik, hogy a harcselekmények rendszerint nagy területen zajlottak le és a háborúk hosszantartó jellegűek voltak: Közismert a százéves háború, a harmincéves háború, a huszonegy évig tartó északi háború, az első világháború, amely öt évig tartott, stb. A történelemben nem sok háború van, amelynek kimenetelét egy döntő ütközetben döntötték el (jégcsata, kulikovoi csata, Königrätz és néhány más).

A csapatok harctevékenységüket, amely időben és térben zajlik le, konkrét célok eléréséért folytatják. A háború kimenetelét meghatározó, vagy a háború menetében gyökeres fordulatot eredményező célokat hadászati céloknak nevezzük. Míg azelőtt ezeket a célokat döntő ütközetekkel érték el, addig a jelenkor háborújában ehhez több nagy hadműveletre van szükség. A közelebbi hadászati célokból kiindulva megjelölhetők a részlet hadműveleti célok (az ellenség hadműveleti csoportosításainak megsemmisítése), amelyek hadművelettel érhetők el. A közelebbi hadműveleti céloktól függően határozzák meg a harccal megoldandó harcászati feladatokat (az ellenség harcászati csoportjainak megsemmisítése).

A hadászati és hadművelati célok elérésére, a harcászati feladatok megoldására a csapatokat meghatározott rendben helyezik el. A csapatok elhelyezését a hadszíntéren a fegyveres erők hadászati felfejlődésének, a hadművelati területen való elhelyezésüket hadművelati felállitásnak, a csatatéren való elhelyezésüket pedig harcrendnek nevezzük. A fegyveres erők hadászati felfejlődésének, a csapatok hadművelati felállításának, és a harcrendnek alapja: a hadsereg tagozása (strukturája és szervezeti formái), a csapatok elhelyezése (a hadszíntéren, a hadművelati területen és a harcmezőn) és működésük összehangolása (az együttműködés megszerzése).

A harctevékenység, mint olyan, minden oldalú — erkölcsi-politikai, harci, anyagi, technikai — biztosítást és kiképzett káderekkel való feltöltést követel. A harcbiztosítás különböző fajtái közül külön ki kell emelni a felderítést, a csapatok biztosítását (nyugvásban, menetben és harcban), és technikai biztosításukat.

A harcoló hadsereg utánpótlását és anyagi-technikai ellátását a közlekedési eszközök különböző fajtáival biztosítjuk, a hátszágai bázisoktól az arcvonal-bázisokig és onnan a csapatokhoz. Az ellenkező irányban folyik a sebesültek elszállítása a hátszágba és mindannak hátraszállítása, ami terheli a csapatokat, vagy generáljavításra szorul. A közlekedési utak, amelyeken az adott hadművelati csoportosítás ellátása és a kiürítés történik, képezik a katonai közlekedési hálózatot. A katonai közlekedési hálózat biztosításáért folytatott harc és az ellenség összeköttetési vonalainak átszakítása fontos momentumai a harctevékenységnek. Az egységek és magasabbegységek az ellátásra és kiürítésre szállítási útvonalakat használnak.

A harctevékenységhez tartozik a csapatok vezetése is, amit a hadvezetés az egységek, magasabbegységek, és hadművelati magasabbegységek törzsei útján valósít meg. A harcselekmények tervezése (a háború, hadművellet és harc tervei) a vezetés fontos momentumai. A hadvezetés és a törzsek a csapatok vezetésére különböző híradó eszközökkel rendelkeznek.

A harcselekményeknek két fő módja, két formája van: a támadás és a védelem, amelyekre vonatkozólag I. V. Sztálin kimutatta reális belső kapcsolatukat és egyiknek a másikba való kölcsönös átmenetét: támadás és visszavonulás, védelem és ellentámadás.

A harcselekmények céljától függően különböző a támadás és a védelem jellege (hadászati, hadművelati és harcászati) és különböző fajtái vannak (támadó, védelmi és találkozó harcok és hadműveletek, támadás és visszavonulás, védelem és ellentámadás az ütközetben). A harc formái a történeti fejlődés eredményei. Csírái voltak a rajtaütés és védekezés, amely a fejlődés során támadássá és védelemmé alakult át.

A hadjáratokat, amelyeket a rabszolgatartók rabszolgaszerzés és idegen javak elrablása céljából indítottak, a stratégiai támadás első for-

májának vehetjük. A védekezési mód ebben az időben a városok megerősítése volt, kezdetben árkokkal, sáncokkal és palánkokkal, később kőfalakkal. A védelem passzív jellegű volt.

A későbbiek során a hódító hadjáratokkal szembeállították a stratégiai védelmet, amelynek eleme nemcsak a megerősített városok védelme volt, hanem a nyílt terepen vívott harc is. Ezzel kapcsolatban mint a harc egyik formája jött létre a visszavonulás, amely azután életre hívta az ellentámadást.

A harc taktikai formáinak differenciálódása lényegesen lassabban ment. Kezdetben az ellenfelek felállították harcrendjüket és azután kezdték meg a harcot. Ekkor még nem voltak támadó és védelmi harcok, mint olyanok. Csak amikor a roham életre hívta az ellenlökést, differenciálódtak a harcselekmények taktikai formái.

Clausewitz megpróbálta feltárni a harc fő formáinak tartalmát és kapcsolatukat. De ez a kapcsolat nála csak külső, logikai és méghozzá elvont kapcsolatként nyilvánult meg. A német teoretikus azt írta, hogy a védelem fogalma a csapás visszaverésében rejlik, a kivárás pedig ama ismerve, amelynek segítségével a védelmet a támadástól meg lehet különböztetni. A védelem: kivárás plusz cselekvés, amely annak két különemű részét képezi. A cselekvés a védelemben az ellencsapás, reakció, az ellenfél kifárasztása. A támadásba való gyors, erős átmenetet Clausewitz a megtorlás csillogó kardjának, a védelem ragyogó momentumának nevezi. A védelem — Clausewitz megállapítása szerint — a hadviselés negatív célt követő erős formája, ezért a gyenge használja fel. A támadás fogalma — Clausewitz szerint — az általános csapásban rejlik, ennek lényeges ismerve a kezdeményezés megragadása, amelynek segítségével a támadást a védelemtől meg lehet különböztetni. A támadásra csak egy tevőleges kiindulópont jellemző. De ez csökkenő erejénél fogva eléri a kulminációs pontot, a fordulópontot a támadásból a védelembé való átmenetnél. A védelem a támadásnál — ez az elkerülhetetlen rossz, amely az erő kifejtést gátolja, mert semmivel sem segíti elő a támadás fokozódását, gyengíti hatását. A támadás, a hadviselésnek pozitív célt követő gyengébb formája. Ezt csak az erős tudja felhasználni.

Helytelen Clausewitznek az a megállapítása, hogy a védelem megtartás, a támadás hódítás. Nem lehet mondani, hogy a borogyinói ütközetben a Kutuzov által az orosz hadsereg elé kitzűzött cél Bagration sáncainak és Rajevszkij ütegeinek megtartása lett volna. Napóleon sem a borogyinói mező e pontjainak meghódítását tűzte ki abszolút célul. Az orosz hadsereg a védelmi harcban szét akarta zúzni a francia hadsereget. A francia hadsereg támadó harcban akarta szétverni az orosz hadsereget. Tehát a támadás és a védelem nem különböző, hanem azonos célt követ, az ellenség szétzúzását, amelyet különböző módszerekkel valósít meg.

Nem helyes Clausewitznek az a megállapítása sem, hogy a védekezés a hadviselés erős formája, amelyet a gyenge fél használ fel, a tá-

madás pedig a gyenge forma, amelyet az erős fél alkalmaz. Amikor a német teoretikus a történeti tapasztalathoz fordul, megcáfolja ezeket a következtetéseket, helyesen állítja, hogy különböző időkben a harci eszközöktől függően a védelem hol erősebb, hol gyengébb volt a támadásnál: a feudalizmusban, amikor a várak megbízható védelmet jelentettek a támadással szemben, a passzív védelem formái voltak túlsúlyban; amikor viszont az ágyúk szétlőtték a lovagvárat, a támadás erősebbnek bizonyult a védelemnél; a XVIII. századi vonalharcászatot és cordon-stratégiát védelmi tendenciák hatották át, meri a védőnek ebben az időben sok előnye volt; de amint fokozódott a tüzérségi és puskatüz ereje és megnőtt a csapatok mozgékonyága, a támadás ismét fölénybe került a védelemmel szemben.

A XX. század első negyedében az automatafegyvernek és a passzív védelem eszközeinek (lövészárkok, drótakekályok, beton) fejlődése egy bizonyos időre erősítette a védelmet, mert nagy fáradtsággal lehetett leküzdeni. Az áttörés továbbfejlesztési eszközeinek megjelenésével (légierő, páncélos és gépesített csapatok) a támadás ismét a védelem fölébe került.

A Nagy Honvédő Háborúban a Szovjet Hadsereg védelme például Sztálingrádnál és a kurszki kiszögellésben erősebbnek bizonyult a német fasiszta csapatok támadásánál. Az 1945. évi hadműveletekben a szovjet csapatok támadása erősebb volt a német fasiszta védelemnél. Ezért a kérdés lényege abban áll, hogy hogyan szervezzük meg a harcselekményeket, és hogyan tudjuk kihasználni a harc minden formáját.

Marx és Engels a forradalmi harc tapasztalatait tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy „a védekezés — a fegyveres felkelés halála“ (a fegyveres felkelés pedig ugyanaz mint a háború), hogy a támadás a védekezés legjobb fajtája. M. V. Frunze azon a véleményen volt, hogy a támadás mindig azzal hat az ellenség lelkületére, hogy a támadónál erősebb akarat nyilvánul meg. A támadó erkölcsi fölénye kétségtelen. A roham és a támadás, az egyéb azonos feltételek mellett, mindig kedvezőbb a védelemnél. „Mindig az győz — írta M. V. Frunze — akiben van elszántság a támadásra, a csupán védekező fél elkerülhetetlenül vereségre van ítélve.“ Tehát a támadás a harc legfőbb, döntő formája.

A védelem — Clausewitz szerint — csak az ellenség kimerítése, a támadás pedig megsemmisítése. Ezen az alapon Delbrück német történész minden idők stratégiáját a megsemmisítés stratégiájára és a kimerítés stratégiájára osztotta fel. Ez természetesen sematikus elképzelés, hiszen a védelem célja is végeredményben az ellenség legyőzése, csak más módszerekkel akarja ezt elérni, mint a támadás.

Clausewitz azt állította, hogy a támadás ereje csökkenő, a védelem viszont növekvő erővel rendelkezik. Amint a polgárháború (1918—1922) és a Nagy Honvédő Háború (1941—1945) tapasztalatai mutatják, a jól szervezett és mesterien végrehajtott támadás növekvő erővel rendelkezik. Ezt látjuk Kolcsak, Gyenyikin, Jugyenyics, Wrangel fehérgárdista had-

seregeinek és a német-fasiszta csapatoknak a szétzúzásánál. Csak az indokolatlan támadásnak csökkenő az ereje. Erre például szolgálhat Napóleon 1812. évi támadása, Gyenyikin támadása 1919-ben, a fehérlengyeleké 1920-ban, a német fasiszta csapatok támadása 1941-ben és még sok más.

A mesteri támadás fontos momentumai: a sikerek megszilárdítása, az erők átcsoportosítása a támadás során, a tartalékok felhasználása a siker továbbfejlesztésére, a hadtáp felzárkóztatása. A nem kellően megalapozott támadás, vagyis az olyan támadás, amely nem tartja be ezeket a feltételeket, elkerülhetetlenül kudarchoz vezet. Sikeres csak a jól megszervezett támadás lehet, amelynél a támadó biztosítja magát a meglepetésekkel szemben, felszámolja az egyes áttöréseket (ezek ellen nincs biztosítva egy támadás sem) és ily módon előkészíti az ellenség teljes megsemmisítését.

Az erők és védelmi eszközök kedvezőtlen viszonyánál a harcselekmények egyik formája a visszavonulás, amelynek célja előadni a döntő csatát az erők felfejlesztéséig és átcsoportosításáig. A visszavonulás olyan harceljárás, amelynek célja az erőviszonyok megváltoztatása. A visszavonulás a hadászati manőver eszköze. Feladjuk a teret, hogy akár csak egy minimális lélekzétvételhez is jussunk és erőt gyűjtsünk. Visszavonulást hajtunk végre vereség esetén, amikor a hadsereg azért vonul vissza, hogy megőrizze embereit az újabb harcokra, vagy sikeres támadásnál is, amikor a hadsereg a támadás során túlságosan előreszaladt és nem biztosította kellően hátát, s ekkor azért kell visszavonulnia, hogy biztosabb kapcsolatot teremthessen tartalékaival és hadtápjával és azután ismét támadásba mehessen át.

A visszavonulás egyrészt hadászati kategória, másrészt — a csapatok visszavonása új terepszakaszokra és új állásokba — hadművelési és harcászati kategória.

A szovjet hadtudomány azt tanítja, hogy a mesteri védelmet át lehet fejleszteni ellentámadásba.

Az ellentámadás jellemző momentuma az, hogy az ellenség a sikeres támadás eredményeképpen nem érte el hadászati céljait. Az ellentámadás szükséges előfeltétele a mesteri védelem, amelynek eredményeképpen megváltoznak az erőviszonyok és kedvező helyzet alakul ki ahhoz, hogy a kezdeményezést kiragadjuk az ellenség kezéből és döntő vereséget mérjünk rá. Az ellentámadásnak hadászati tartalma van. Az ellenécsapás és az ellenlökés hadművelési, illetve harcászati kategória.

Amikor az erők kimerülése következtében a támadó védelembe megy át, a védőnek pedig nincsenek tartalékai a védelmi ütközet sikerének realizálásához, létre jön az állásvédelem. A támadó tevékenységek átmenetileg szünetelnek. Az erejükben és eszközeikben kimerült felek arra törekednek, hogy az időt az erők és eszközök összegyűjtésére használják fel. M. V. Frunze azt írta, hogy az 1914—1918-as első világháborúban az állásharc úgy jött létre, hogy az egymással megütköző felek erőtlenek

voltak a döntés közvetlen tömegcsapással való meghozatalára. Másrészt, az objektív feltételek (a korlátozott terület és a korszerű technika) lehetővé tették a mielőbbi döntésről lemondott felek számára, hogy mozdulatlan állásokban védelemre térjenek át. Ennek a két momentumnak volt az eredménye az állásharc-forma az arcvonalnak rá jellemző mozdulatlan-ságával és szilárdságával. Az állásharc-forma azonban nem zárja ki a széles manővercselekményeket. Ezek a harci formák időben és térben összefonódnak.

A háború politikai-stratégiai eredményeiből kiindulva határozható meg a háború tudományos periodizációja. A háború rendszerint sajátos politikai-stratégiai tartalommal rendelkező időszakokból áll. Ilyen például az 1914—1918-as első világháború négy periódusa: a rövid ideig tartó háborúval kapcsolatos német terv kudarcának periódusa, Oroszország háborúból való kiugrasztására irányuló német terv kudarcának periódusa, az a periódus, amikor az antant sikertelen kísérletet tett arra, hogy összehangolt csapásokkal vereséget mérjen a német koalícióra és fordulatot idézzon elő a háború menetében, a német blokk állami katonai vereségének periódusa. Az 1941—1945. évi Nagy Honvédő Háborúnak négy periódusa van: a fasiszta Németország Szovjetunió elleni „villámháborúja“ megállításának periódusa, a háború menetében beállott győkeres fordulat periódusa, a Szovjet Hadsereg döntő győzelmeinek periódusa és a háborút befejező győzelmeinek periódusa.

A háború mindegyik periódusa stratégiai részletcélok elérésére irányuló hadjáratokból áll. A hadjárat a hadművelési célokért folytatott hadműveleteket foglalja magába.

A hadműveletben és harcban olyan szakaszokat különböztetünk meg, amelyeket a harctevékenység jellege, a hadművelési célok elérése és a (közelebbi, közbeeső, fő, további) harcászati feladatok teljesítése határoz meg. A hadművelet és harc szakaszait a csapatok cselekményeinek objektumai, időpontja, terepszakaszai és irányai alapján különböztethetjük meg. A háború, hadművelet és harc helyes periodizálása elősegíti az események kapcsolatainak tisztázását és lényegük megértését.

Ilyen módon a csapatok harctevékenységének célja — a győzelem; tartalma — a harc, hadművelet, ütközet; formái — a cselekmények harcászati, hadművelési, hadászati módjai.